

SAMSUN'DA ÇEŞİTLİ LİSELERE YÖNELMEDE ROL OYNAYAN SOSYO EKONOMİK VE EĞİTİMSEL ETMENLER

Dr. Reşide KABADAYI*

G i r i Ő

AŞağıda Samsun il ve ilçelerinde 1990 yılında gerçekleŐtirilen aynı adlı araştırmanın zeti sunulmaktadır.

Problem Durumu

Türk eğitim sisteminde öğrenciler ortaöğretim düzeyine gelindiğinde dallara ayrılmak durumunda kalmaktadırlar. Yani; bu basamakta çeşitli programların oluŐturulması ile bir yatay düzenleme mevcuttur. Bu programlar mesleki, teknik ve genel liseler olmak üzere üç türlüdür. Kuramsal olarak durum böyle olsa bile, bazı ortaokulların liselere bitişik olması nedeniyle ğrencilerinin bir kısmının dallara ayrılması ilkokuldan sonra ortaokula girerken yani daha erken bir yaşta gerçekleŐmektedir.

Milli Eğitim Temel Kanunu'nun ilgili maddeleri (23-28) dallara ayrılma ya da yönelmenin öğrencilerin ilgi, istidat ve kabiliyetleri doğrultusunda yapılacağını belirtmektedir. Burada sorun farklı yetenek ve ilgileri olan öğrencilerin gereksinmelerine uyacak programlara yönelip ynelmedikleridir. Bu süreçte yardımcı olabilecek rehberlik ve psikolojik danışma servisleri ise daha çok liselerde kurulmuŐtur. Yani, ğrenciler bu servislerin hizmetlerinden kendileri yöneldikten sonra yararlanabilmektedirler. Kaldı ki, en iyi lme sistemlerine dayansa bile hiç bir rehberlik sisteminin öğrencilerin eğitimsel ve mesleki kariyerine neyin uyacağını yüksek doğrulukla yordayamadığı bilinmektedir (Husen, 1972, s.27). Ortaöğretim düzeyindeki çeşitli liselere kimlerin yöneldiği konusunda yapılan araŐtır-

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi ğretim yesi.

malar özellikle Avrupa'da mesleki ve teknik dallarda okullaşan öğrencilerin genel lisedekilere göre daha çok sosyo-ekonomik bakımdan alt olarak nitelenebilecek tabakalardan geldiklerini göstermektedir (Aytaç, 1985, ss. 43-47). Bu olgunun nedenlerinin başında herhangi bir eğitim sistemindeki dallara ayrılma zorunluluğunun genellikle sosyo-ekonomik bakımdan alt kademelerden gelen çocukların aleyhine işlev göstermesi olduğu söylenebilir. Zira, bu tür ailelerin eğitimsel umuları nadiren akademik öğretimi ve yükseköğretimi isteme düzeyine çıkmaktadır. Ayrıca, öğretmenler de bu tür çocuklardan daha az bekleme eğilimi göstermektedirler (Husen, 1972, s. 160). Avrupa'da bu eşitsizlikleri giderebilmek ve eğitimin demokratikleştirilmesi amacıyla çok amaçlı okullar sisteminde geçilmiştir.

Ülkemizde ortaöğretim düzeyindeki sözü edilen dallara ek olarak genel dal içinde yer alan Anadolu Liselerinin farklı ve imtiyazlıca bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Zira, bu okullarda hem lisan öğrenilmekte, hem de mezunları üniversite giriş sınavlarında daha başarılı olmaktadır (Kabadayı, 1976, s. 131). O nedenle, bu liselere giriş kendi ortaokulları ile birlikte öğretim verdiklerinden ilkokuldan sonra, erken bir dönemde yapılan seçme sınavı ile gerçekleştirilmektedir. Oysa, seçme sınavları ne kadar erken yaşta gerçekleşirse bu sınavlarda sosyo-ekonomik etmenlerin o kadar fazla rol oynadığını araştırmalar göstermektedir (Husen, 1972, s. 160). Öte yandan eğitim sisteminin en üst basamağı olan yükseköğretime girişte öğrenci başarılarının bitirdikleri lise çeşidine göre değiştiği bilinmektedir. Genel lise öğrencileri, mesleki-teknik liselere göre giriş sınavlarında daha yüksek oranda başarı göstermektedirler (Tezcan, 1984, s. 131; Çavdar ve ark., 1975, s. 38).

Bu araştırmada üniversite giriş sınavında öğrencilerin gösterdikleri başarı farklarının kaynaklarından biri olarak daha alt eğitim düzeyine inilmektedir. Şöyle ki, öğrenciler temel eğitim basamağından sonra herhangi bir yönelme tavsiyesi almadan ve yetenek testlerinden geçilmeden ortaöğretim düzeyinde dallara ayrılmaktadırlar. Kuramsal olarak burada daha akademik yetenekli olanların genel ortaöğretime diğerlerinin ise mesleki-teknik ortaöğretime yönelecekleri sayılması vardır. Ancak, bu ayrımı belirleyecek ölçme uygulamaları gerçekleşmediğine göre dallara ayrılma sürecinde sosyo-ekonomik ve bazı eğitimsel özgeçmiş etmenleri rol oynayabilirler. Böylece araştırmada mesleki-teknik ortaöğretim öğrencilerinin üniversite giriş sınavlarında daha az başarılı olmalarının nedenlerinden biri olarak ortaöğretim düzeyinde öncelikle yükseköğretim için hazırlanmadıkları gerçeğine ek olarak, aynı zamanda sosyo-ekonomik bakımdan daha alt düzey ailelerden gelen öğrenciler olup olmadığı araştırılmaktadır. Buna bağlı olarak bu tür avantajlı aile çocuklarına yükseköğretim öncesi bu

avantajlıklarını azaltacak eğitim olanaklarının sağlanmadığından giderek yükseköğretime giriş düzeyinde daha da avantajlı hale geldikleri sonucuna gidilebilecektir.

Problem

Bu araştırmada ortaöğretim düzeyinde çeşitli dallarda (mesleki, teknik, genel ve Anadolu Liseleri) öğrencilerinin sosyo-ekonomik özellikleri ile bu dallara ayrılma sürecinde rol oynayabileceği düşünülen diğer bazı eğitimsel özgeçmiş etmenlerinin neler olduğunun belirlenmesine çalışılmaktadır. Böylece, son yıllarda giderek artan bir oranda mesleki-teknik ortaöğretime yönelen (DPT, 1985, ss. 142-143) öğrencilerin de kimler olduğu saptanmış olacaktır.

Araştırmada ayrıca, temel eğitimi ve yükseköğretimle ilişki kurularak bir sistem yaklaşımı içinde, ele alınan öğrencilerin yatay ve dikey akışları incelenirken eğitim sistemi «esneklik» özelliği bakımından tartışılmakta ve yönelme sürecinde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinden ne ölçüde yararlandığına da bakılmaktadır. Eğitimde fırsat eşitliği açısından da değerlendirilecek olan araştırma bulgularından giderek eğitim sisteminin örgütsel düzenlenmesi konularında yönetici ve planlamacılara önerilerde bulunulması amaçlanmaktadır.

Yöntem

Evren-Örneklem : Bu araştırmanın evrenini Samsun ili sınırları içinde bulunan her türlü lise öğrencileri oluşturmaktadır. Samsun'da bulunan toplam 47 liseden (21 genel lise, 26 mesleki ve teknik lise) 12'si araştırma örneğine alınmıştır. Örneklemin belirlenmesinde her lise çeşidinden biri merkezde diğerinin de ilçede bulunması ölçüt olmuştur. Böylece örnekleme giren liselerin üçüncü sınıflarından birer şubeye araştırma anketi uygulanarak evrende bulunan toplam 27.848 öğrencinin 601'inden bilgi toplanmıştır.

Veri Toplama ve İstatistiksel Çözümleme : Araştırma verileri geliştirilen «Ortaöğretim Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik ve Eğitimsel Özgeçmiş Özellikleri Anketi» ile toplanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler sayımla belirttiklerinden liseler arasındaki farkın önem kontrolü Ki-kare analizi ile yapılmıştır.

Bulgular

Araştırma denenceleri ve ilgili bulgular aşağıda sırasıyla sunulmaktadır.

A — Yönelme ve Rehberlik

Ortaokuldan Liseye

1. Öğrencilerin buldukları liseyi seçme nedenleri lise çeşidine göre önemli farklılık göstermektedir (Sd: 6, $p < 0.01$). Genel lise öğrencileri bu liseyi «üniversiteye iyi hazırladığı için (% 61) seçtiklerini belirtirken diğer liselerin öğrencileri çeşitli oranlarda «evime yakın», «kısa yoldan hayata atılmak», «ailemin isteği», «yeteneğime uygun», «tesadüfen» seçeneklerini işaretlemişlerdir.

2. Öğrencilerin % 88'i ortaokulda iken herhangi bir rehberlik yardımı almamıştır.

Lisede

3. Öğrencilerin buldukları liseyi değiştirme istekleri lise çeşidine göre önemli farklılık göstermektedir (Sd: 6, $p < 0.01$). Öğrencilerin % 42'si bulunduğu liseyi değiştirmek istemektedir. Bu öğrenciler daha çok Kız Meslek, Endüstri Meslek ve Ticaret Lisesinde okumaktadırlar. Anadolu ve İmam Hatip Liseleri öğrencileri ise daha az oranda değiştirmek istemektedirler.

4. Öğrenciler en çok özel lise (% 30) ve Anadolu Lisesinde (% 28) okumak istemektedirler. Teknik lise (% 15) hariç diğer meslek liseleri tercih edilmemektedir.

5. Öğrencilerin ancak % 6,5'i lise 1 ve 2 sınıfta yatay geçiş yapmıştır. Bunların çoğu ise Endüstri Meslek Lisesinden Teknik Liseye geçen öğrencilerdir (% 50).

6. Öğrencilerin % 88'i lisede okurken herhangi bir rehberlik hizmetinden yararlanmamıştır.

Liseden Yükseköğrenime

7. Öğrencilerin yükseköğrenime devamı isteme durumları okudukları lise çeşidine göre önemli farklılık göstermektedir (Sd: 6, $p < 0.01$). Öğrencilerin % 84'ü yükseköğrenime devam etmeyi istemektedir. Bunun tersini isteyen öğrenciler ise daha çok Ticaret, Kız ve Endüstri Meslek Liselerinde bulunmaktadır.

8. Öğrencilerin üniversite giriş sınavlarına hazırlanmak için özel ders ya da kursa katılıp katılmadıkları buldukları lise çeşidine göre önemli farklılık göstermektedir (Sd: 6, $p < 0.01$). Anadolu Lisesi öğrencilerinin % 97'si bu yolla sınavlara hazırlanırken; oran mesleki liselerde % 9,5'e kadar düşmektedir. İlgili oran Genel Liselerde % 71,2, Teknik Liselerde % 61, İmam-Hatip Liselerinde ise % 34'tür.

İlkokuldan Ortaokula

9. Öğrencilerin % 38 gibi önemli bir oranı bir liseye bağlı ortaokullarda okumuştur. Yani yönelme ilkokuldan sonra gerçekleşmiştir.

10. Öğrencilerin Anadolu Liselerinin giriş sınavlarına (a) katılıp katılmadıkları (Sd: 6, $p < 0.01$) ve (b) bu sınavlara hazırlanma durumları (Sd: 1, $p < 0.01$) buldukları lise çeşidine göre önemli farklılık göstermektedir. Anadolu Liseleri giriş sınavlarına kendi öğrencileri dışında en çok genel lise (% 59) ve Teknik Lise (% 43) öğrencileri katılmışlardır. Bütün öğrencilerin % 43'ünün bu sınavlara katıldığı ancak % 11'inin okullaşabildiği anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Anadolu Lisesi öğrencilerinin % 64'ü sınavlara hazırlanırken bu oran genel liselerde % 32 ve diğer liselerde ise ortalama % 2'ye kadar düşmektedir.

B — Lise Çeşidi ve Eğitimsel Özgeçmiş Etmenleri

11. Öğrencilerin buldukları lisenin çeşidi (a) bitirdikleri ortaokulun yeri (Sd: 6, $p < 0.01$), (b) ortaokulda sınıfta kalınıp kalınmadığı (Sd: 6, $p < 0.01$), (c) ortaokul mezuniyet derecesi (Sd: 12, $p < 0.01$) ve (d) ortaokulda Türkçe notuna (Sd: 12, $p < 0.01$) göre önemli farklılık göstermektedir. Anadolu lisesi öğrencilerinin yalnızca % 7'si ortaokulu köy ve kasabada bitirirken, bu oran Endüstri Meslek Liselerinde % 70, Ticaret Liselerinde % 64, Genel ve İmam Hatip Liselerinde ortalama % 46, Kız Meslek Liselerinde % 36 ve Teknik Liselerde % 29'dur. Ortaokulda iken sınıfta kalmayan öğrenciler başta Anadolu Lisesi (% 99) olmak üzere genel (% 96), İmam Hatip (% 92) ve Teknik Liselere (% 89) yöneldikleri anlaşılmaktadır. (Kız Meslek % 63, Endüstri Meslek % 71). Ortaokul mezuniyet derecesi pekiyi olan öğrenciler öncelikle Anadolu Lisesi (% 45) olmak üzere Genel (% 28) ve İmam Hatip (% 20) Liselerinde okulaşmışlardır. Diğer liselerin öğrencileri ise ortalama % 6,5 oranında ortaokulu pekiyi derecede bitirmişlerdir.

12. Öğrencilerin buldukları lisenin çeşidi bitirdikleri (a) ilkokulun yeri (Sd: 12 $p < 0.01$) (b) ilkokul mezuniyet derecesine (Sd: 6, $p < 0.01$) göre önemli farklılık göstermektedir. İlgili bulgular ortaokulda sunulan duruma benzemektedir.

Lise Çeşidi ve Sosyo-Ekonomik Etmenler

13. Öğrencilerin buldukları lisenin çeşidi anne ve babalarının meslek ve öğrenim durumlarına göre önemli farklılık göstermektedir. Babaları «ilmi ve teknik eleman, serbest meslek sahibi, direktör ve üst kademe yöneticisi» olan çocuklar % 58 oranında Anadolu Liselerine yönelirken Genel Liselerde bu oran % 22'ye, İmam Hatip ve Teknik Liselerde % 8.7'ye, diğer liselerde ise % 2.7'ye düşmektedir (Sd: 9, $p < 0.01$). Öte yandan ziraat ile ilgili meslekleri olanların çocuklarının Anadolu Lisesine çok düşük oranda (% 3) ancak daha çok İmam Hatip Liselerinde okulları anlaşılmaktadır. Teknik Liselere ise daha çok babaları işçi olarak nitelenebilecekler yönelmektedir.

Anne mesleği bakımından duruma bakıldığında benzer sonuçlar elde edilmektedir (Sd: 9, $p < 0.01$). İmam Hatip Lisesi öğrenci annelerinin hemen tamamı «ev kadını ya da işsiz» grubunda bulunmaktadır. Bunu Ticaret Lisesi öğrencileri % 84 ile izlemektedir. En alt sırada ise Genel ve Anadolu Lisesi yer almaktadır.

Baba öğrenim durumu yükseldikçe öğrencilerin Anadolu Lisesinde bulunma oranları da yükselmektedir (Sd: 24, $p < 0.01$). Bu durum öteki liselerde «okur-yazar ve ilkokul mezunu düzeyinden başlayarak tersine dönmektedir. Babası okuma-yazma bilmeyen öğrencilerin en çok İmam Hatip Liselerinde (% 22,5) toplandığı gözlenmektedir. Bu oran Anadolu Liselerinde % 3'e, Genel Liselerde % 5,7'ye, Kız Meslek Lisesine % 8,8, Ticaret Lisesinde % 18,9, Endüstri Meslek Lisesinde % 10,7 ve Teknik Liselerde % 12,2'dir. Anne öğrenimi bakımından duruma bakıldığında benzer sonuçlar elde edilmektedir (Sd: 12, $p < 0.01$).

14. Öğrencilerin buldukları lisenin çeşidi ailelerinin aylık gelirine göre önemli farklılık göstermektedir (Sd: 24, $p < 0.01$). En yüksek gelir grubunda bulunanların çocukları % 33 oranında Anadolu Liselerinde okullarılaşırken, Genel Liselerde % 8,5, İmam Hatip Liselerinde % 1,2, Kız Meslek Liselerinde % 4,5, Ticaret Liselerinde % 2,7, Endüstri Meslek Liselerinde % 4,7 ve Teknik Liselerde % 7,3 oranında okullarılaşmaktadır.

15. Öğrencilerin buldukları lisenin çeşidi (a) ailedeki çocuk sayısına (Sd: 18, $p < 0.01$), (b) ayrı çalışma odasının varlığına (Sd: 6, $p < 0.01$) ve (c) eve günlük gazete alınıp alınmadığına (Sd: 12, $p < 0.01$) göre önemli farklılık göstermektedir. Ailesinde beş ve daha fazla çocuk bulunan öğrencilerinin % 76'sının, Genel Lise öğrencilerinin % 64 ve Teknik Lise öğrencilerinde (% 7,4) Anadolu Lisesinde okullaşmışlardır. Anadolu Lisesi öğrencilerinin % 76'sının Genel Lise öğrencilerinin % 64 ve Teknik Lise öğrencilerinin % 51'inin evlerinde ayrı çalışma odası bulunmaktadır. Bu oran İmam Hatip ve Endüstri Meslek Liselerinde % 40'lara düşmektedir. Öteki değişkenler bakımından da benzer sonuçlara varılmaktadır. *Oranlar diğer karşılaştırmalarda benzerdir.*

Sonuç ve Yorum

1. Avrupa'daki gelişmeler dallara ayrılma olgusunu ortaöğretim aşamasından bile sonraya erteleme (Ceri, 1973, s.23) yönünde bir eğilim gösterirken ülkemizde kimi ortaokulların liselere bitişik olması nedeniyle ilkokuldan sonra gerçekleşmesini eğitimsel ve başka nedenlerle açıklamak doğru görünmemektedir. Zira, ilkokul sonrası yaşı öğrencilerin yetenek ve ilgilerinin henüz ortaya çıkmadığı bir araştırma dönemidir (Kuzgun, 1981, s. 147).

2. Öğrencilerin çeşitli liselere yönelmelerinde sosyo-ekonomik etmenlerin rol oynadığı anlaşılmaktadır. Kendilerine ortaokul düzeyinde mesleki rehberlik yardımı yapılmamasında bu durumu pekiştiren bir rol oynadığı düşünülebilir.

Genel Liselerde daha çok sosyo-ekonomik bakımdan üst olarak nitelenebilecek ailelerin çocukları, Mesleki Teknik Liselere ise diğer tabakaların çocukları yönelmektedir. Bu durum yükseköğretime girebilme şansı bakımından değerlendirildiğinde; giriş sınavlarında Genel Lise öğrencilerinin diğer lise öğrencilerine göre daha başarılı oldukları ve sınavlarda sosyo-ekonomik etmenlerin rol oynadığı akla getirilirse; alt tabakaların çocuklarının hem bu konuları hem de ortaöğretim düzeyinde yükseköğretim için hazırlanmadıkları gerçeğine bağlı olarak durumlarının daha da şansız hale geldiği söylenebilir.

3. Öğrencilerin çeşitli liselere yönelmelerinde eğitimsel özgeçmiş etmenleri de rol oynamaktadır. İlk ve ortaokulda daha az başarılı görünen öğrenciler başta Ticaret ve Meslek Liseleri olmak üzere Mesleki ve Teknik Liselere yönelirken, başarılı öğrenciler ise Genel Liselere yönelmektedirler. Buradan eğitim sisteminin alt basamaklarında zekâ, yetenek ve ilgilerinin ortaya çıkarılıp geliştirilmesi gereksinimi içinde olan öğrencilere bu ba-

samakta olanakların yeterince verilmediği düşünülebilir. Zira, yetenek ve ilgiler öğrenme yaşantıları içinde ortaya çıkarılıp geliştirilebilirler (Fidan, 1977, s.124). Temel eğitim düzeyinde daha başarısız ve sosyo-ekonomik olarak avantajsız görünen öğrenciler ortaöğretim düzeyinde akademik yeteneklerini ortaya çıkarıcı programlara yönelmediklerine göre durumlarının eğitim sisteminin kendisi tarafından ve yükseköğretime girebilme şansı bakımından daha da avantajsız hale getirildiği söylenebilir. Yani, ortaöğretim düzeyinde önceki basamaklarda gözlenen başarısızlıklar bir anlamda pekiştirilmektedir.

4. Öğrenciler ortaöğretim düzeyinde bir anlamda ilerideki mesleklerini de seçmektedirler. Araştırma bulgularına göre öğrenciler yöneldikleri programları daha sonra genellikle değiştirmemektedirler. Oysa meslek seçme bir gelişim içinde nitelik kazanan bir oluşum olup gençlik yıllarına kadar devam etmektedir. Öte yandan öğrencilerin önemli bir bölümü halen okumakta olduğu liseyi değiştirmek isteği içindedir. Bu bulgular eğitim sistemimizin ortaöğretim basamağında birbirine kapalı dikey kanallarından oluştuğu hakkındaki araştırma problemini destekler niteliktedir.

5. Bu araştırma bulguları eğitim sisteminin son yıllarda yukarı doğru toplumsal hareketliliği arttırmada fazla etkili olmadığı fikrini vermektedir.

6. Anadolu Liselerinin eğitim sistemi içinde özel ve imtiyazlıca bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Bu liselerde genellikle sosyo-ekonomik bakımdan üst olarak nitelenebilecek tabakaların çocukları okulaşabildiklerine göre giriş sınavlarına sosyo-ekonomik etmenin karıştığı ve o nedenle de geçerlilik derecelerinin düşük olduğu söylenebilir.

Öneriler

1. Milli Eğitim Temel Kanunu'nun ilgili maddeleri hayata geçirilerek liselere bağlı ortaokullar sisteminden ivedilikle vazgeçilmelidir.

2. Eğitim sistemi ortaöğretim aşamasında farklı programlara geçebilmeye imkân verecek şekilde «esnek» olarak yeniden düzenlenmelidir. 1991 Eylülünde uygulanmasına başlanan «Ders Geçme ve Kredi Sistemi» bu yolda atılmış önemli bir adım gibi görünmektedir.

3. Eğitim sisteminde ve özellikle de temel eğitimde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerine daha fazla yer verilmelidir.

4. Mesleki ve Teknik Liselere yetenek ve ilgileri bu okullara uygun çocukların yönelebilmelerini sağlama yolunda adımlar atılmalıdır.

5. Sosyo-ekonomik bakımdan avantajlı öğrencilerin yetenek ve ilgilerini ortaya çıkarıp geliştirici öğretim olanakları özellikle temel eğitimde sağlanmalıdır. Bu eğitimin hem bireyi geliştirme işlevi hem de eğitimde fırsat eşitliği ilkesinin bir gereğidir.

6. Öğrenciler arasında görülen başarı farklılıklarının büyük ölçüde erken yaşlarda giderilebileceğini araştırmalar ortaya koyduğuna göre (Ceri, 1973, s. 23) ülkemizde okul öncesi eğitime daha fazla önem verilmelidir. #

KAYNAKÇA

- AYTAÇ, Kemal. Avrupa Okul Sistemlerinin Demokratlaştırılması (Üçüncü Baskı). Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fak. Yay. No. 143, 1985.
- CERİ, Equal Educational Opportunity: A Statement of the Problem with Special Reference to Recurrent Education. Paris: OECD, 1973.
- ÇAVDAR, Tevfik ve ark., Yüksek Öğretime Başvuran Öğrenciler. Ankara: DPT Yayını No. 1496-SPD 291, 1975.
- DPT, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1985-1989, Ankara: DPT Yayını No. 1974, 1985.
- FİDAN, Nurettin. Eğitimde Yeni Kavramlar ve İlkeler, Ankara: Rehber Dağıtım 1977.
- HUSEN, Torsten. Social Background and Educational Career, Paris: OECD, 1972.
- KABADAYI, Reside «Inequal Opportunitites of Access to Universty Education in Turkey «Paris: UNESCO, IIEP, 1976. (Terminal Paper).
- KUZGUN, Yıldız. «Temel Eğitimde Öğrencileri Mesleğe Yöneltilme Sorunları ve Rehberlik», Temel Eğitim Sorunları. Ankara: TED Yayınları, 1981.
- TEZCAN, Mahmut. Eğitim Sosyolojisi Kuram ve Sorunlar. (3. Baskı). Ankara : Çağ Matbaası, 1984.